

ДОКЛАД
за актуализация на Композитния индекс
„Икономика на светло“
към месец юни 2016 г.

Този доклад съдържа направената към средата на месец юни 2016 г. актуализация на стойността на Композитния индекс „Икономика на светло“. В него са представени и коментирани новите стойности на различните показатели, формиращи Индекса и те са сравнени със стойностите от предходната актуализация, която е към месец май 2015 г.

Структурата на доклада е следната:

В Раздел 1. е представено кратко резюме с основните резултати от доклада.

В Раздел 2. са представени и детайлно анализирани конкретните данни, които са претърпели промяна при настоящата актуализация.

В Раздел 3. е анализирана динамиката на показателите от статистическия компонент на Индекса, както и самият компонент като цяло, на базата на извършената актуализация.

Динамиката на показателите от социологическия компонент на Индекса е разгледана в Раздел 4.

В Раздел 5. са изведени основни изводи и са анализирани причините, довели до изменение на стойностите на Композитния индекс “Икономика на светло“.

1. Резюме

Всяка година до края на месец март Националният статистически институт (НСИ) публикува „предварителни“ данни за икономиката на страната за предходната година. До края на месец септември се публикуват „окончателни“ данни за основните макроикономически показатели за предходната година. В някои случаи, поради промяна на методологията или на базите за изчисление, се публикуват и „ревизирани“ данни за предходни години. В съответствие с този график на публикуване на

официалните статистически показатели, актуализация на Индекса се извършва два пъти годишно – първо през месец май - юни с предварителни данни и после - през месец октомври с окончателни и ревизирани данни.

През октомври 2015 година, след публикуване от НСИ на окончателните макроикономически данни за 2014 г., не беше извършена актуализация на статистическия компонент на Композитния индекс, което наложи при настоящата актуализация да бъдат ревизирани данните за 2014 г. и Индексът да бъде преизчислен.

Тъй като НСИ публикува ревизирани данни за приходите от ДДС за минали години, при настоящата актуализация на Индекса, която използва наличните към юни 2016 г. статистически данни, се наложи също така да бъде извършена основна ревизия на показателя „ДДС“ за всички предходни години.

Подобна ревизия на подиндекса „ДДС“ беше извършена и през 2015 г., когато беше изчислявана стойността на Композитния индекс “Икономика на светло“ за 2014 г., тъй като Националният статистически институт публикува фундаментално ревизиран нов хронологичен ред данни за „Крайни потребителски разходи на домакинствата“ от 1995 г. насам, в резултат на нова методология за изчисление, която НСИ е възприел. Въведена беше Европейската система от сметки 2010 (ЕСС 2010), която е задължителна за всички държави - членки на ЕС и навсякъде данните показват номинално увеличение на БВП, поради това, че в оценяването на икономиката вече се включват данни за още няколко нелегални дейности - като наркотрафик и проституция. В същото време бяха прецизирани методите за измерване на други дейности, които също добавят допълнително стойност към икономиката.

През 2015 г., след като е изчислена стойността на Индекса, НСИ е извършило фина настройка на методологията на изчисление, в резултат на което данните за приходите от ДДС са променени.

В периода март - април 2016 г. беше проведено социологическо проучване, резултатите от което при настоящата актуализация бяха използвани за изчисляване на социологическия компонент на Индекса.

При последното изчисляване за 2014 г., стойността на Композитния индекс беше 68,28. Новите изчисления, на база окончателните и ревизирани макроикономически статистически данни за 2014 г., водят до корекция на стойността му до 67,38. В резултат на преизчисляване, стойностите на подиндекса „ДДС“ за всички минали години се промениха, както и целият динамичен ред на подиндекса. Вследствие на което, за всяка от годините на изчисление, стойността на Композитния индекс спадна незначително, но общата тенденция и посоката на изменение не се промени.

За периода 2010 - 2013 г. включително стойността на Композитния индекс „Икономика на светло“ трайно се покачва. През 2014 г. Индексът отбелязва спад спрямо 2013 г., като тревога будеше фактът, че през 2014 г. се беше обърнала тенденцията Индексът да бележи постоянен тренд на нарастване. Спадането на Индекса за 2014 спрямо 2013 година, обаче, не се оказва част от устойчива тенденция.

Днес ние отчитаме повишение на стойността на Композитния индекс „Икономиката на светло“, като през 2015 година той е с 1,67 пункта по-висок спрямо стойността му от 2014 година. Разглеждайки динамиката на изменение на Композитния индекс в рамките на целия период на изчисление, НЕ може да се говори за забавяне на инерцията на „изсветляване“ на икономиката. През периода 2011 – 2013 г. Композитният

индекс нараства плавно, докато за 2014 г. бележи спад от 0,95 пункта. През 2015 година КИ нараства с 1,67 пункта.

Иначе казано, през последните две години сме свидетели на лека флукутация в динамиката на Композитния индекс, но в крайна сметка тенденцията е в посока на свиване на неформалната икономика.

Причините за тази динамика на Индекса по принцип са разнопосочни. От една страна, през периода 2011 - 2013 г. има определено засилване на мерките на правителството в борбата за намаляване на неформалната икономика и те безспорно са дали резултат. Извършени са промени както в нормативна уредба, така и в правоприлагането, по-важните от които са: свързването онлайн на търговски обекти с Националната агенция за приходите¹, възстановяването на митническото дознание², въвеждането на измервателни прибори при производителите на алкохолни продукти и горива, засилване и по-добра координация на проверките при трудовите инспекции.

През 2014 г. също има решения в тази посока - въведени са мерки в областта на ДДС – фискален контрол на стоки с висок фискален риск, обратно начисляване на ДДС и касова отчетност на ДДС. **Още тогава беше отбелязано, че тези мерки ще „прехвърлят” някои от положителните ефекти, в това число и постъпления от този вид данък, за бъдещи периоди. В резултат на това, през 2015 година Композитният индекс нараства, като надхвърли стойността не само за 2014 година, но и рекордно високата стойност, постигната през 2013 г.**

¹ По оценки на Министерството на финансите тази мярка е разширила данъчната база за ДДС с 4.8 млрд. лева. Според изявление на говорителя на НАП Росен Бъчваров (в-к „Новинар“, 28. 12. 2013 г.), качеството на проверките, които Националната агенция по приходите (НАП) прави на фирмите, се е подобрило два пъти след въвеждането на дистанционната връзка между касовите апарати и системата на Агенцията. По този начин е станало много по-лесно да се установяват нарушенията на рисковите търговци. В момента системата позволява да се спестяват ресурси, да се извършва оценка на риска и да се правят инспекции, където се установяват отклоняващи се практики.

² Митническо дознание е съществувало в периода 2001 - 2006 г.

Няма съмнение, че за спадането на Индекса през 2014 г. беше оказала влияние и продължаващата икономическа криза, както и високата степен на несигурност и нарастващото напрежение, свързани с външно политически и външно икономически рискове, каквито бяха дълговата криза в съседна Гърция и войната в близка Украйна.

Много важни причини за спадането на Композитния индекс през 2014 спрямо 2013 година беше и общата вътрешно политическа несигурност, както и възникналата в средата на годината банкова криза и свързаната с нея икономическа несигурност.

Днес изброените по-горе фактори вече не са актуални или поне влиянието им рязко е намаляло.

На първо място, не сме свидетели на вътрешно политическо напрежение и неопределеност. През 2015 година в България имаше реална политическа стабилност и очевидно тя се е отразила на състоянието на икономиката в положителен план. Без да правим каквито и да е пропагандно - политически внушения, трябва да отчетем, че спирането на острата политическа конфронтация и конструирането на парламентарно мнозинство, елиминира голяма част от вътрешнополитическите стресови фактори за бизнеса и предприемачеството.

През 2015 г. бяха извършени и множество промени в нормативната уредба и в правоприлагането, които оказаха положителен ефект за намаляване на неформалната икономика. Например, при цялата ни критичност към състоянието на електронното управление в България, си заслужава да отбележим, че правителството инициира, а парламентарното мнозинство прие „Изменения и допълнения в Закона за достъп до обществена информация“, които са насочени пряко към разширяване на достъпа до обществена информация и до широкообхватно въвеждане на

така наречените „отворени данни“. Много важно постижение е, че всяка информация от обществения сектор, създадена след 1 октомври 2015 г., трябва да се поддържа в електронен вид и е създадена възможност достъпът до обществена информация да се осъществява по електронен път. Улесняването на достъпа до обществена информация по електронен път несъмнено води до повишаване на информираността на обществото и по този начин - до превенция на наличието на незаконни и сиви практики в обществената сфера.

На второ място, трябва да се отбележи, че оживлението в икономиката стана факт, особено що се отнася до експорта. Вероятно можем да бъдем свидетели и на по-добри резултати, ако не бяха неблагоприятията в енергетиката, свързани с непазарното и привилегировано положение на производителите на електроенергия от възобновяеми енергийни източници и от когенерация, както и на така наречените „американски централи“. Така или иначе, през целия изследван период икономическият растеж и оживлението в икономиката водят до окуражаване на икономическите субекти да излизат „на светло“, каквато тенденция се забелязва ясно през 2015 година.

Усещането, че рискът от разширяване на регионалния конфликт в Източна Украйна е намалял сериозно, определено е допринесло за създаване на по-оптимистични и позитивни нагласи сред бизнеса и предприемачите, които са изключително чувствителни към заплахите от война и към регионалната нестабилност.

Докато през 2014 г., емоциите около дълговата криза в Гърция можеха да се характеризират като „истерични“ и се стигна дори до предположения за излизане на Гърция от еврозоната и дори за „Грекзит“ – напускане на Европейския съюз от страна на южната ни съседка, през 2015

година обстановката беше значително по-спокойна. Позитивен ефект оказа и благоприятното за българския бизнес разрешаване на кризата след предложението за въвеждане от гръцка страна на превантивен данък от 26 % върху плащания от регистрирани в Гърция лица към техни контрагенти от държави - членки на ЕС и ниско равнище на корпоративния данък, с което на практика се забраняваше българския износ за Гърция. След навременна и адекватна реакция от българската държава тази опасност беше преодоляна. Отслабването на значението на този обществен дразнител също се отрази в положителен план на нагласите на бизнеса.

Не на последно място, трябва да отбележим и че вече повече от шест години функционира Националният център за ограничаване и превенция на неформалната икономика „Икономиката на светло“, изграден в изпълнение на проекта „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. През целия разглеждан период той планира и осъществява действия по ограничаване и превенция на неформалната икономика, чрез осигуряване на синергия между действията на заинтересованите страни, набира и поддържа информация по проблема, предоставя обучения и консултации, поддържа и актуализира базата данни за изчисляване на Композитния индекс „Икономика на светло“.

Националният център продължава работата си и след приключването на проекта и по този начин създава устойчивост на постигнатите в рамките на проекта резултати и спомага за разширяването на борбата срещу неформалната икономика.

През изминалите години Националният център проведе поредица от масирани национални и регионални медийни информационни кампании; проведе обучения на работодатели, на работници и служители и граждани;

публикува аналитични и информационни материали; поддържа Национална гореща телефонна линия и предоставя консултации.

В НЦ “Икономика на светло“ е натрупана огромна емпирична база и това дава възможност за установяване на динамиката и тенденциите в обхвата и проявленията на неформалната икономика в България и за прецизно планиране и изпълнение на стратегически действия по нейното ограничаване и превенция.

Както вече беше подчертано, дейността във всички изброени насоки се поддържа устойчиво и след приключването на проекта. Нещо повече – вече сме свидетели на кумулативното действие на всички дейности, извършвани през годините. Всичко това допринася за „изсветляването“ на икономиката.

След като станаха ясни данните за стойността на Композитния индекс за 2015 г., вече е безспорно, че за периода 2010 – 2015 г. като цяло се наблюдава трайно повишаване на Индекса – нараства дела на „светлата“ икономика. Този резултат би могъл да ни вдъхне известен оптимизъм, но усилията за ограничаване на неформалната икономика в никакъв случай не трябва да спират. Както и до сега, сравнения в международен план не са обект на доклада за актуализация на Композитния индекс, но въпреки това отново можем да напомним, че според данните на Европейска фондация за повишаване на качеството на живота и подобряване на условията на труд, България е страната с висок дял на „сива“ икономика в рамките на Европейския съюз³.

Въз основа на данните от отделните показатели на Индекса, като най-разпространени и най-проблемни прояви на неформалната икономика

³ Международни сравнения не са в обхвата на настоящия доклад. Но според данни на Европейската комисия, както и според изследвания на Европейска фондация за повишаване на качеството на живота и подобряване на условията на труд България е с най-голям дял на сивата икономика в Европейския съюз. Освен България в “челната тройка” на страните с най-голяма сива икономика са още Румъния и Литва.

през 2015 г. се очертават отношенията между участниците на пазара на труда и именно на тях следва да се обърне по-голямо внимание при планирането и осъществяването на бъдещите действия за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

2. Нови данни и актуализирани показатели

Актуализацията на Композитния индекс „Икономика на светло“ за 2015 г. включи и ревизия на един от най-важните показатели от статистическия компонент със значителна тежест - показателя „ДДС“. Тези промени, обаче, не обръщат тренда в движението на Индекса и профилът на неговата динамика се запазва.

През 2014 г. показателят „ДДС“ претърпя промени поради генералната ревизия на стойностите на БВП и неговите компоненти след 1995 г., извършена от НСИ. В резултат на тази ревизия, потреблението на домакинствата, като компонент на БВП, от гледна точка на разходите за крайни стоки и услуги, също търпи изменения в посока завишаване с 2 – 4 % годишно. Причината е, че към този показател се добавят по-прецизни оценки за потреблението на жилища и гаражи, както и оценки за услуги, свързани с някои незаконни икономически дейности, каквито до този момент не са били включвани в размера на БВП.

През 2015 година бяха публикувани нови ревизии на данните за БВП и ДДС, което отново промени стойностите на подиндекса за всички минали години.

Резултатите от актуализацията на отделните показатели са представени в Таблица 1. В нея, след наименованието на всеки показател, са показани по пет числа, които са съответно: теглото, с което показателят участва в Композитния индекс; стойността на показателя и стойността на

показателя след претегляне съответно за 2014 г. и 2015 г. (след настоящата актуализация).

Таблица 1.

Стойности на Композитния индекс за 2014 и 2015 година

Композитен индекс "Икономика на светло"	2014 г.		2015 г.	
	67,38		69,14	
	Тегло	Стойност	Претеглена стойност	Претеглена стойност
Статистически компонент	50,00%		33,87	34,29
Пари/Широки пари	20,00%	48,1	9,62	9,62
ДДС	15,00%	83,3	12,50	13,09
Неформално заети	5,00%	68,6	3,43	3,19
Акцизи	5,00%		4,06	4,26
Тютюневи изделия	2,50%	67,11	1,68	1,84
Алкохол	2,50%	95,13	2,38	2,42
Външна търговия	5,00%		4,26	4,14
ЕС	3,25%	89,65	2,91	2,68
извън ЕС	1,75%	76,85	1,35	1,46
Социологически компонент	50,00%		33,51	33,51
<i>Търговски дружества</i>	<i>30,00%</i>		<i>21,22</i>	<i>21,43</i>
Пазар на труд	3,34%		2,24	2,23
Работа с договори	1,67%	73,2	1,22	1,22
Работа с договори на пълно възнаграждение	1,67%	61,2	1,02	1,01
Пълно отчитане на реализираната продукция	3,34%	69,6	2,32	2,34
Легален внос и износ	3,34%	74,9	2,50	2,51
Коректно деклариране на мита и данъци	3,34%	75,4	2,51	2,52
Коректно възстановяване на ДДС	3,34%	79,2	2,64	2,62
Коректно провеждане на обществени поръчки,				
лицензионни и разрешителни процедури	3,34%	64,2	2,14	1,94
Разплащане по банков път	3,34%		2,69	2,81
Между фирми	1,67%	77,9	1,30	1,37
На работници и служители	1,67%	83,7	1,40	1,43
Наличие на система за качество	3,34%	58,9	1,96	2,06
Дял на светлата икономика	3,34%	66,5	2,22	2,40
<i>Работници и служители</i>	<i>20,00%</i>		<i>12,29</i>	<i>13,41</i>
Пазар на труд	6,70%		4,64	4,86
Основна работа с договор	1,70%	71,2	1,19	1,27
Основна работа с договор на пълно възнаграждение	1,70%	38,5	0,64	0,65
Допълнителна работа с договор	1,70%	92,8	1,55	1,55
Допълнителна работа с договор на пълно възнаграждение	1,70%	75,7	1,26	1,39
Пазар на потребителски блага	6,70%		3,77	4,21
Издаване на касови бележки за стоки	3,30%	74,7	2,49	2,81

Издаване на касови бележки за услуги	3,30%	38,5	1,28	42,1	1,40
Коректно деклариране на данъци върху доходите на физическите лица	6,70%	58,2	3,88	65,1	4,34

Изчислената стойност на показателя „ДДС“ за 2015 г. се увеличава спрямо неговите стойности за предходните периоди. Причината за това може да се търси на няколко места. От една страна, в отложения от 2014 година ефект от въвеждането на системата за обратно начисляване на ДДС върху техническите култури. Ефектът от системата за обратно начисляване не беше отчетен в значима степен през 2014 г. и след втората година на приложение на мярката имаме основание да смятаме, че вече се е проявил напълно.

Можем да предпологаеме също, че през 2015 г. са отчетени и очакваните положителни въздействия от някои сериозни и адекватни мерки, предприети през 2014 г. в областта на ДДС – фискален контрол на стоки с висок фискален риск и касова отчетност на ДДС. Очевидно тези мерки са предизвикали така желаните положителните ефекти.

Тук е мястото да се отдаде дължимото на правителството и на Министерството на финансите, които и през 2015 г. продължиха да работят над усъвършенстването и подобряването на Закона за данък върху добавената стойност, в частност – върху усъвършенстването на контрола върху доставките и движението на течни горива.

С приетите изменения в чл. 118 от ЗДДС се постига по-ефективен контрол от страна на приходните агенции върху цялостния процес на доставка и движение на течни горива от производител и вносител до краен потребител. Тази мярка предотвратява укриването и невнасянето на данъци, както и ограничава появата на течни горива с неясен произход и

качество в бензиностанциите и другите обекти, където се съхраняват горива⁴.

Най-общо казано, през 2014 и през 2015 година бяха предприети поредица от мерки за усъвършенстване на режима на събиране на ДДС, като ефектът от тях – поотделно и кумулативно беше усетен през 2015 година и който вероятно ще продължи да се усеща и в бъдещ период от време.

3. Статистически компонент

3.1. Промени в стойностите на отделните показатели

Статистическият компонент включва общо седем показателя. От тях два показателя спадат, един запазва нивото си през 2015 г. спрямо 2014 г., а четири се покачват.

Намаляващите показатели за 2015 г. са: „Неформално заети“ и „Външна търговия – ЕС“. Показателят „Пари/Широки пари“ запазва стойността си.

Нарастващите показатели са: „ДДС“, „Акцизи – тютюневи изделия“, „Акцизи - алкохол“ и „Външна търговия – извън ЕС“.

Намалението на стойностите на показателите: „Неформално заети“ и „Външна търговия – ЕС“ се компенсира от стойностите на останалите четири показателя, които нарастват - „ДДС“, „Акцизи – тютюневи изделия“, „Акцизи - алкохол“ и „Външна търговия – извън ЕС“, което, като

⁴ Съгласно промените, всички данъчно задължени лица, които извършват зареждане на течни горива за собствени нужди са длъжни да регистрират и отчитат зареждането по реда на Наредба № Н-18 от 13.12.2006 г. за регистриране и отчитане на продажби в търговските обекти чрез фискални устройства, чрез използване на електронни системи с фискална памет, както и да предават по дистанционна връзка на НАП и данните, които дават възможност за определяне на наличните количества горива в резервоарите за съхранение в обекта. Създадено е задължение за органите по приходите на НАП да уведомяват съответните компетентни органи (МВР, Държавната агенция за метрологичен и технически надзор и др.) за предприемане на действия по отнемане в полза на държавата на съдовете – предмет на нарушението и горивата, съдържащи се в тях.

нетен резултат, води до нарастване на стойността на статистическия компонент за 2015 г., т.е. - до „изсветляване“ на икономиката.

И през 2015 година най-съществен спад (с 0,24 единици след претегляне) се наблюдава при показателя „Неформално заети“. Този показател беше с най-негативно развитие и през 2014 г., като единствената добра новина е, че спадът за 2015 г. спрямо 2014 г. е по-малък от спада за 2014 г. спрямо 2013 г., който беше с 0,36 единици след претегляне.

Въпреки забавянето на темповете на „посивяване“ при неформално заетите, развитието тук продължава да е негативно. Възможните причини за продължаващото „посивяване“ са ни добре познати: продължаващото непропорционално административно увеличение на минималната работна заплата и минималните осигурителни доходи; продължаващата несигурност, свързана с пенсионно осигурителните отношения, която много слабо насърчава заетите да се осигуряват (липсата на директна връзка между осигурителен доход и получавана пенсия). Известно негативно влияние вероятно продължават да оказват споровете около „втория (капиталопокривен) стълб“, където е единствена пряка връзка между размер на осигуровките и размер на получената пенсия. Публичните дебати около втория стълб създават усещане за несигурност и безпокойство сред осигурените.

Очевидно, отчитайки стойностите на подпоказателите на Композитния индекс, които отразяват неформалната икономика в отношенията на пазара на труда, можем да направим извода, че въведената в начало на 2015 г. промяна в Наказателния кодекс, с която се криминализира укриването на осигурителни вноски, не постигна очаквания резултат. Репресивните мерки и страха от наказание се оказват

недостатъчни, за да „изсветлят“ отношенията между участниците на пазара на труда.

Приносът на високия дял на младежката безработица остава и през 2015 г. Групата на младите си остава много уязвима от неформални практики, поради по-малкия житейски опит и непознаване на Кодекса на труда и Кодекса за социално осигуряване. Съществена роля играе и голямата отдалеченост във времето от евентуалните ползи на социално-осигурителната система и свързаната с това и с непресекващите публични и политически дебати огромна неопределеност.

През 2015 г., имаше и силни ходове срещу неформалната заетост, като отчетливо изпъкват предложените от **Българската асоциация на малинопроизводителите**, заедно с още няколко организации на градинари, овощари и лозари промени в Кодекса на труда, направили възможно въвеждането на така наречените „еднодневни трудови договори“.

Направените промени в Кодекса на труда, само за няколко месеца извадиха на светло над 80 000 човекодни в сферата на лозарството и овощарството. На пръв поглед, това не е много висок резултат, но обективно погледнато, „еднодневните трудови договори“ бяха въведени СЛЕД като бяха протекли повечето кампании по сезонно събиране на реколтата. От промените успяха в най-висока степен да се възползват лозарите и малинопроизводителите, докато при розопроизводителите кампанията по розобера беше пропусната изцяло.

Очаква се през 2016 г., година ефектът да бъде в пъти по-голям. Мярката е своеобразен прецедент, защото е ярък пример за действия, предприети поради изричното желание на работодателите да извадят от сивата икономика цял подотрасъл.

Намалението на показателя „Външна търговия – ЕС“ се дължи до голяма степен на предварителния характер на данните. Нека припомним, че източник на данни за изчисляване на показателя „Външна търговия – ЕС“ е базата данни COMEXT, която се предоставя от Евростат.

За всяка от 27-те страни от ЕС - партньори на България, се изчисляват индивидуални тегла в общия оборот от внос или износ, заявен от българския Национален статистически институт. Изчисляват се индивидуални CIF надбавки по страни, които се претеглят с индивидуалните тегла от търговския оборот и така те формират претеглена средна от отчетена CIF надбавка на ЕС вноса в България и претеглена средна от отчетена CIF надбавка на българския внос в ЕС.

В голяма част от случаите Евростат ревизира данните за вноса - износа между страните членки на ЕС, при което въпросните разлики до голяма степен се изглаждат.

Най-голяма промяна - увеличение с 0,59 единици след претегляне - наблюдаваме при показателя „ДДС“. За него вече беше коментирано подробно по-горе, като още един път трябва да се подчертае, че правителството, Министерството на финансите и съвсем не на последно място – законодателят – Народното събрание, осъществиха поредица от действия за подобряване и усъвършенстване на режима на облагане с ДДС. Заслужава още един път да се акцентира, че ефектът от споменатите мерки вече беше усетен през 2015 година и вероятно ще продължи да се усеща (поотделно и кумулативно) и в бъдещ период от време.

Расте и показателят „Външна търговия – извън ЕС“. През 2015 г. показателят е нараснал с 0,12 единици (след претегляне). Нарастването на този показател се отдава на усъвършенстването на облекчените

митнически процедури - опростено деклариране, облекчено деклариране и оформяне на място.

Трябва да се отбележи, че подобряването на показателя „Външна търговия – извън ЕС” продължава да радва като положителна тенденция, но както през 2014 г., така и през 2015 г. е твърде вероятно подобрието да се дължи на намаляването на физическия стокообмен с Украйна и Русия.

Тук е мястото да се подчертае постигнатото от **Агенция „Митници“**, която през 2015 г. отчете рекордно високи нива на събираемост и постигна реални успехи в борбата с митническите и данъчните измами и контрабандата.

Постигнатите резултати показват, че през 2015 г. Агенция „Митници“ е работила целенасочено и успешно за защита на фискалните интереси на България. Предприети са комплекс от мерки, насочени към повишаване събираемостта на приходите, прилагането на модерни методи за оценка и анализ на риска с оглед ефективното разследване и противодействие на измамите и нарушенията на митническото законодателство, включително укриване на акцизи и мита, както и редица дейности, засягащи движението на стоки, подлежащи на забрани и ограничения. В резултат на това са постигнати високи нива на събираемост, които водят до чувствително свиване на сивия сектор.

През 2015 г. можем да смятаме, че вече е усетено положителното влияние на организираното ново „Звено за фискален контрол“, работещо с мобилни екипи, което заработи от 1 януари 2014 г., към Националната агенция по приходите (НАП). Служителите в него могат да проверяват камиони, които превозват високорискови стоки и да им поставят пломби и GPS-и. Данъчните служители правят проверки на превозваната стока, а

също и присъстват в складовете при разтоварването ѝ. Както през 2014 г., така и през 2015 г., Агенция „Митници“ и НАП продължават да работят с достъп до информационните масиви на МВР.

Положително движение има и при обобщаващия показател „Акцизи“, при това и при двата компонента – „Тютюневи изделия“ и „Алкохол“. По отношение на алкохолните продукти се регистрира подобряване от 0,04 единици след претегляне, което може да се посочи като устойчива тенденция на леко „изсветляване“. Това нарастване може да се обясни най-вече със засилени проверки и при производителите, и при търговците. При тютюневите изделия е регистрирано увеличение с 0,16 единици (след претегляне), срещу регистрирания спад в показателя от 0,07 единици (след претегляне) през 2014 г. Можем да се надяваме, че направените съществени усилия за пресичане на контрабандните канали и търговията с цигари без бандероли са започнали да дават по-осезаем резултат. Те, обаче, трябва да продължат, защото постигнатото много лесно може да бъде пропиляно в случай на „отпускане“ сред компетентните органи.

Изчислената през 2015 г. стойност на показателя „Пари/Широки пари“ е пренесена през 2013 и 2014 година, като по този начин се изключва влиянието на този подиндекс върху стойността на Композитния индекс за тези години. Причината за това са извънредни събития през 2013 г. (въвеждане на данък върху лихвите върху банковите депозити, което доведе до промяна на поведението на вложителите и банките) и 2014 г. (фалита на банковата група КТБ), които доведоха до резки изменения в паричната база и неестествена промяна на стойността на подиндекса. През 2015 г., за щастие, не бяхме свидетели на подобни извънредни събития и стойността на подиндекса се движи в нормални граници.

Чисто технически погледнато при този показател имаме наистина относително ниска стойност. Но всъщност имаме промяна в поведението на спестителите поради трайни структурни промени в пазара на банкови услуги. Причината е в исторически ниските лихви по депозитите през изминалата година, което води до липса на мотивация за държане на оборотните пари в разплащателни сметки и срочни депозити. Това води до повишаване на относителния размер на парите в брой, без този размер да е свързан непременно с увеличаване на размера на сивата икономика.

3.2. Промени в стойността на статистическия компонент на Композитния индекс

След като се отчетат измененията на всички показатели, съставляващи статистическия компонент на КИ, претеглената им със съответните тегла стойност за 2015 г. е 34,29. Статистическият компонент като цяло бележи повишаване спрямо 2014 г., когато има стойност 33,87. Регистрира се тенденция на връщане към регистрирания през 2011, 2012 и 2013 г. процес на “изсветляване” на българската икономика. Възникналата през 2014 г. флукуация е сякаш преодоляна, което се дължи основно на възстановяването на политическата и икономическа стабилност, а също така и на отшумяването до известна степен на ефектите от банковата криза в страната от средата на същата година.

Погледнато в сравнителен план, като най-проблемни области, от гледна точка на разглежданата група показатели, за 2015 г. се очертават: неформално заетите лица и външната търговия със страните от ЕС. Събираемостта на акцизите върху тютюневите изделия бележи ръст, но това не бива да довежда до намаляване на усилията в тази посока.

4. Социологически компонент

През 2015 г., социологическият компонент вече е 34,85 (2014 г. – 33,51; 2013 г. – 34,34), което означава, че не само има покачване спрямо неблагоприятната 2014 г., но е надхвърлен и размерът от 2013 г. По този начин, размерът на социологическия компонент за 2015 г. е най-високият изчислен до момента от 2010 година насам. Това повишаване означава, че социологическият компонент отчита по-висока степен на „светла“ икономика за 2015 г., като се потвърждава тенденцията за постоянно и равномерно покачване на този компонент от 2010 г.

Влошаването на социологическия показател през 2014 г. отразяваше настроенята на бизнеса, отразени в попълнените от работодателите анкети (спад в стойността на под-показателя „Търговски дружества“ от 21,57 през 2013 г. на 21,22 през 2014 г.), и от представители на работниците и служителите – (подпоказателят „Работници и служители“ намалява съответно от 12,76 на 12,29). Спадът през 2014 г. беше ясно очертан, което най-вероятно се дължеше на неравномерното действие на предприетите мерки за изсветляване на икономиката към физическите и юридическите лица и най-вече на политическата и икономическа нестабилност и не на последно място - фалита на КТБ.

Днес, от позицията на резултатите за 2015 г., можем да твърдим, че намалението през 2014 г. си остава една локална флукутация, дължаща се на неблагоприятното стечение на редица фактори. Общата тенденция при социологическия компонент, обаче, си остава на постепенно и в крайна сметка – еднопосочно нарастване, респективно на „изсветляване“ на икономиката.

4.1. Търговски дружества

Групата от показатели, отразяващи оценката на бизнеса за процесите в неформалната икономика, се състои от 11 показателя. От тях 3 показателя спадат през 2015 г. спрямо 2014 г., един остава без промяна, а седем се покачват. Това означава, че според бизнеса има относително подобряване на икономическата среда, дължащо се на „свиване“ на неформалната икономика, т. е. част от икономиката е „изсветляла“ през 2015 г. спрямо 2014 г.

Седемте показателя, за които се наблюдава ръст, са: „Пълно отчитане на реализираната продукция“ (0,02 претеглени единици); „Легален внос и износ“ (0,01 претеглени единици); „Коректно деклариране на мита и данъци“ (0,01 претеглени единици); „Разплащане по банков път между фирми“ (0,07 претеглени единици); „Разплащане по банков път на работници и служители“ (0,07 претеглени единици); „Наличие на система за качество“ (0,10 претеглени единици) и „Дял на светлата икономика“ (0,18 претеглени единици).

Част от показателите показват сравнително скромно увеличение – 0,01 или 0,02 претеглени единици. Интересно е, че най-голямо увеличение бележи усещането на бизнеса, че дялът на светлата икономика нараства – цели 0,18 претеглени единици.

Показателят „Разплащане по банков път на работници и служители“ продължава да расте (той е сред малкото нараснали социологически компоненти през 2014 г.), най-вероятно поради повишаване на финансовата култура на работниците и служителите, във връзка с естественото разширяване на дела на дигиталните и електронни

транзакции в България и внедряването на редица нови продукти и услуги в тази област, като например разширяването на безконтактните плащания.

От останалите други четири показателя три намаляват, а един запазва стойността си. Техният спад, като цяло, се компенсира от покачването на седемте показателя, коментирани по-горе, така че в крайна сметка групата показатели бележи повишение.

Като най-неблагоприятно и най-голямо по размер, следва да се разглежда същественото влошаване в сферата на обществените поръчки и лицензионните и разрешителните процедури – показателят спада от 2,1 (след претегляне) през 2014 г. на 1,94 през 2015 г. Тази динамика заслужава внимание, поради продължаващите проблеми с обществените поръчки, както и по отношение на усвояването на средствата от ЕС, така и на средствата, разходвани през Държавния бюджет. Негативно влияние върху резултатите на този показател несъмнено са оказали медийните публикации и коментари след спирането в началото на 2016 г. на множество обществени поръчки поради съмнения за нарушения и корупция⁵.

Неблагоприятна тенденция се отбелязва и при показателя „Коректно възстановяване на ДДС“. Той незначително влошава стойността си за 2015 г. спрямо 2014 г. – от 2,64 на 2,62 (след претегляне). Отбелязаният спад най-вероятно се дължи на забавения ефект от предприетите мерки в областта на ДДС, както беше коментирано по-горе.

Влошава се и показателят “Работа с договори”. Обяснение за спада на двата показателя, оценяващи пазара на труда – „Пазар на труд – работа с договори” и „Пазар на труд – работа с договори на пълно възнаграждение”, може отново да се търси в рязкото административно

⁵ Анкетата е проведена в периода март - април 2016 г. след скандала със спрените обществени поръчки.

покачване на минималната работна заплата и минималните осигурителни доходи, както и в несигурността, свързана с пенсионната реформа.

Наблюдава се влошаване на усещанията на бизнеса и работниците и служителите по отношение на ситуацията на пазара на труда през 2015 г. Причина за това може да е липсата на цялостни устойчиви стратегии - както за развитие на пенсионната реформа, така и за разрешаване на наболели въпроси като ниската активност на пазара на труда.

Разликите между стойностите на отделните показатели очертават областите, в които са нужни повече усилия за противодействие на сивата икономика. Тези области, според представителите на бизнеса, са преди всичко свързани с необходимостта от ограничаване на работата с фиктивни договори, обществените поръчки и разрешителните и лицензионните режими, неотчетените обороти.

4.2. Работници и служители

Групата от показатели, отразяващи мненията на работниците и служителите, се състои от общо седем показателя. През 2015 г. има съществено подобрение на стойностите - спрямо 2014 г. – всички седем показателя се покачват. В резултат на което, общата стойност на тази група индикатори расте - от 12,29 за 2014 г. на 13,41 за 2015 г. Според икономически активната част на населението, има значително подобряване на икономическата среда от гледна точка на неформалната икономика. От седемте показателя, които растат, с по-голямо увеличение се отличават: „Коректно деклариране на данъци върху доходите на физическите лица“, „Издаване на касови бележки за стоки“, „Издаване на касови бележки за услуги“. Несъмнено, благоприятен ефект за промяна в нагласите и усещанията на работниците и служителите относно коректното

деклариране на данъците и издаването на касови бележки са оказали медийните кампании на НАП в периода за подаване на данъчни декларации, както и стартиралата в края на 2015 г. лотария с касови бележки.

Другите показатели, които бележат незначителен ръст, са: „Основна работа с договор” - от 1,19 (след претегляне) през 2014 г. на 1,27 (след претегляне) през 2015 г.; „Основна работа с договор на пълно възнаграждение” - от 0,64 (след претегляне) през 2014 г. на 0,65 (след претегляне) през 2015 г.; „Допълнителна работа с договор на пълно възнаграждение“ - от 1,26 (след претегляне) през 2014 г. на 1,39 (след претегляне) през 2015 г. Най-вероятна причина за това нарастване са намаляването на безработицата и увеличаването на процента на заетостта през 2015 г., което е създавало в икономически активното население усещане за подобряване на ситуацията на пазара на труда.

5. Основни изводи

Композитният индекс „Икономика на светло“ за 2015 г. отчита увеличение на стойността си с 1,76 пункта (69,14 през 2015 г. срещу 67,38 през 2014 г.). От тях 0,42 пункта се дължат на ръст на статистическия компонент на Композитния индекс и 1,34 пункта - на увеличението на социологическия компонент. Анализирайки изменението на двата компонента на Композитния индекс, можем да направим извода, че повишаването на стойността му отразява не само обективни положителни явления и процеси в икономиката, които се отчитат от статистическия подиндекс, но и положителна промяна в оценките на бизнеса и работниците и служителите за динамиката и дела на неформалната

икономика, което се отчита от социологическия подиндекс на Композитния индекс.

Увеличението на стойността на социологическия компонент се обяснява с повишаването на общата политическа и икономическа стабилност през 2015 г. (в особена степен – на политическата стабилност), което е по-силно усетено от работниците и служителите, чиято оценка отбелязва ръст с 1,12, докато работодателите увеличават стойността на своя дял от социологическия компонент с 0,21.

Основните причини за положителните тенденции в изменението на Композитния индекс „Икономика на светло“ през 2015 г. са две групи:

➤ Вътрешни:

- Връщане към политическата стабилност. Приключи се периодът на „смута“, през който управляваха три правителства, едно от които служебно и се проведеха избори за европейски и български парламент. Създадено беше относително устойчиво парламентарно мнозинство;
- Финансовата стабилност (общо взето – отшумява банковата криза след фалита на Корпоративна търговска банка);
- Предприети са някои мерки за подобряване на бизнес средата в страната и за ограничаване на „сивата“ икономика;

➤ Външни:

- Стихване на истерията около дълговата криза в Гърция и възможността за „Грекзит“. (Гърция е един от основните външнотърговски партньори и инвеститори в България);
- Сключването на вторите Мински споразумения и относителното затишие на бойните действия в Източна Украйна – Донецка и Луганска област;

- Известни признаци за излизане от икономическата криза в ЕС и в България, увеличаване на обема на износа.

Основните причини, задържащи засилването на положителните тенденции в изменението на Композитния индекс „Икономика на светло“ през 2015 г., също са две групи:

➤ Вътрешни:

- Липса на реформи или недостатъчни реформи в сектори, имащи спешна нужда от реформи – енергетика, МВР, образование, здравеопазване, трудова и медицинска експертиза при определяне на степента на инвалидизация на работниците и служителите. Категорично, най-неблагоприятно е влиянието на състоянието на енергетиката и конфликтната ситуация около ценовата добавка „Отговорност на обществото“ и цената на електроенергията за индустрията;
- Новото рязко административно повишаване на минималната работна заплата и минималните осигурителни доходи, довели пак до загуба на конкурентоспособност на българската икономика;

➤ Външни:

- Санкциите на ЕС към Русия и съответните реципрочни санкции;
- Войната в Сирия и бежанския натиск по границите на България.